

## II. Meşrutiyet Döneminde Türkler ve Gayrimüslimler Tarafından Kurulan Paramiliter Gençlik Örgütleri

Nejla Günay\*

### Giriş

Türkiye’de spor, askerî talim ya da eğlence aracı olarak görülüyordu. Toplumun hükümetin kontrolü dışında askerî talimi andıran faaliyetlerde bulunması yasaktı. Bu ancak devletin kontrolünde yapılabilirdi. Galatasaray Sultanisi ile askerî okullarda Beden Eğitimi dersleri okutulmaktaydı. Ancak diğer okulların müfredatında bu ders bulunmamaktaydı. Diğer taraftan Osmanlı Devleti’nde daha çok Müslüman olmayan vatandaşların eğitim gördüğü misyonerler tarafından açılan okullarda spor yapılmaktaydı. Osmanlı topraklarında yaşayan yabancı ülkelerin vatandaşları da açık alanlarda spor yapabiliyordu. Bu sebeplerle gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasında spor yayılmış, hatta onlar çeşitli spor örgütlenmeleri kurmak suretiyle sporu daha sistemli hâle getirmeye çalışmışlardı. Spor örgütlenmeleri, bazı spor cemiyetlerinin kurulması şeklinde tezahür etmişti. Ancak Osmanlı Devleti’nde herhangi bir konuda cemiyet kurmak yasal olmadığından bu konuda kanuni düzenlemeler yapılması gerekmekteydi. Osmanlı vatandaşlarının ilk spor kulübü Rumlar tarafından 1896 yılında kurulan “Tatavla Heraklis’tir.” Türklerin kurduğu ilk kulüpler ise 1899 yılında Galatasaraylı bazı gençler tarafından kurulan “Black Stocking Football Clup”; 1901 yılında kurulan “Kadıköy Futbol Kulübü” ve 1903 yılında Mazhar Bey arkadaşları tarafından kurulan “Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü”dür. Bu kulüp; güreş, boks, jimnastik, eskrim dallarında faaliyet gösterirken 1910’da futbolla ilgilenmeye başlamış ve adını “Beşiktaş

\* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, ngunay@gazi.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-5895-8359>  
DOI: 10.37879/978-975-17-6294-8.2025.27

Osmanlı Jimnastik Kulübü” olarak değiştirdi<sup>1</sup>. Kadıköy Futbol Kulübü ise açılışından kısa süre sonra kapatılsa da İngilizlerle Rumların desteğiyle yeniden açılacaktır<sup>2</sup>.

Osmanlı toplumunda Müslüman kesim yasak olduğu için güreş, binicilik, atıcılık gibi geleneksel spor dalları dışında kalan jimnastik, futbol, eskrim, yüzme gibi spor dallarını yapamıyorlardı. Türkiye’de Müslümanlar arasında spora ilgi duyulması, Batı ile temasın artması ve Batı müfredatı uygulayan okulların açılmasından sonra söz konusu oldu. Özellikle müfredatında Beden Eğitimi dersi de olan Galatasaray Sultanisi ve burada görev yapan Beden Eğitimi Öğretmeni M. Mouroux ve onun öğrencisi Faik Bey’in çalışmaları sonucunda bazı spor dalları Müslüman halkın ilgisini çekmeye başladı<sup>3</sup>.

Osmanlı Devleti, 24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet’i ilan ederek anayasal parlamenter sisteme geçti. Yeni rejim “Eşitlik, Özgürlük, Adalet” fikrini öne çıkardı. Bu, Osmanlı toplumunun ekonomik, siyasi, kültürel olaylara bakışını değiştirdiği gibi günlük yaşantısında da değişiklikler yaşamasına yol açtı. Yeni rejimin ilân edilmesinden sonra Padişah II. Abdülhamit tarafından genel af çıkarıldı. II. Meşrutiyet’in özgürlük fikrini öne çıkarması serbestlik olarak algılandı. Daha önce uygulanan yasaklar kalktı<sup>4</sup>. Bu ortam, spor karşılaşmalarının artmasına imkân verdi. Gayrimüslimlerle birlikte Türklerin de bu faaliyetlere ilgisi arttı. Bundan sonra güreş, atletizm ve jimnastik gibi dallarda müsabakalar düzenlenmesi spora ilgiyi iyice artırdı ve Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşları çeşitli spor kulüpleri kurup spor organizasyonları yaptılar<sup>5</sup>. Türkiye’de sporun gelişimine çok büyük katkısı olan Selim Sırrı Bey, toplumun spora yönelmesini sağlayacak çalışmalarını bu dönemde başlattı. Bu amaçla spor alanında özel kurslar şeklinde değerlendirilebilecek okullar açtı. Sporu, dar bir çevrede yayma fırsatı buldu. Daha sonra spor eğitimi almak üzere İsveç’e gönderilen Selim Sırrı

1 Mehmet Günay, “Türkiye’de Spor Cemiyetlerinin Kuruluşu ve Bu Cemiyetlerin Etnik Amaçlarla Kullanılması”, *International Journal of Science Culture and Sport*, 4 (Special Issue 1), s. 386; *Beşiktaş Tarihi İlkleriyle Unutulmayanlarıyla Yüzüncü Yılında*, haz. Mehmet Durupınar, YKY, İstanbul 2002, S. 16-17.

2 Doğan Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, İstanbul 1979, s. 319-321.

3 Kenan Okan, *Türk Spor Tarihi*, Ankara 1975, s. 6.

4 *Son Vak’ânüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, haz. Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 71-78.

5 Atıf Kahraman, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.641.

Bey, burada jimnastik konusundaki bilgilerini de artırma fırsatı buldu. Selim Sırrı Bey, yurda döndükten sonra Maarif Nezareti'nde Genel Müfettişlik görevine getirildi. Onun çalışmaları sonucunda 1910 yılında liselerin birinci ve ikinci sınıflarına “Beden Eğitimi” dersleri kondu. Selim Sırrı Bey, spor öğretmeni konusunda sıkıntı yaşandığı için bu açığı kapatmak amacıyla İstanbul Muallim Mektebi'nde Beden Eğitimi derslerini bizzat kendisi verdi. Diğer taraftan da Türk gençlerine sporu sevdirmek ve onları spor yapmaya alıştırmak amacıyla “İstanbul Gençleri Terbiye-i Bedeniye Kulübü”nü kurdu<sup>6</sup>. Ancak bütün Osmanlı ülkesinde beden eğitimi derslerinin önemi anlaşılmışsa da bu dersleri okutacak öğretmen bulunamaması nedeniyle derslerin her yerde müfredata alınamadığı Bağdat Maarif Müdürlüğü'nün 10 Nisan 1909'da Maarif Nezareti'ne, “Hiç olmazsa Merkez İdadisi'nde bu dersin okutulabilmesi için bir öğretmen tayinine izin verilmesi...” şeklindeki müracaatından anlaşılmaktadır<sup>7</sup>.

İngilizlerin ticari sebeplerle bulundukları İzmir, İstanbul, Selanik gibi yerlerde spor halk için önemli bir eğlence aracıydı. Osmanlı Devleti'nde başlangıçta “jimnastik” dikkat çekerken “futbol” kısa sürede en yaygın spor dalı hâline geldi. İngilizlerin oynadığı futbol, İzmir ve İstanbul'da yaşayan yabancılar aracılığıyla önce gayrimüslimler sonra da Müslümanlar arasında hızla yayıldı. Özellikle Galatasaray Sultanisi öğrencilerinin ilgi göstermesi sonucunda futbol, Türkler için de tutku hâline geldi. Müslümanlar futbol takımlarıyla “Cuma Ligi'nde”, gayrimüslimler de “Pazar Ligi'nde” mücadele ettiler<sup>8</sup>.

II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinden sonra spor cemiyetleri kurulması konusundaki yasal boşluğun doldurulması amacıyla Cemiyetler Kanunu çıkarıldı. Böylece mevcut cemiyetler yasallaştı ve birçok spor kulübü kuruldu. Bu kulüplerden bazıları yasal görünümde olmalarına rağmen halka askerî talim yaptırmak suretiyle yasadışı faaliyetler yürüttüler. Bu cemiyetlerin faaliyetleri devlet tarafından takip edilmiş, ayrılıkçı faaliyet gösterenler kapatılmıştır. Balkan Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra devletin desteğiyle Müslüman gençlerin askerliği sevip alışması için bazı cemiyetler kuruldu. Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminde Müslümanlar ve gayrimüslimler tarafından kurulan paramiliter gençlik yapılanmaları incelenecektir. Çalışmada Osmanlı toplumunun spora ilgisinin artmasının ardından sportif faaliyetlerin askerî

6 Selim Sırrı Tarcan, *Hatıralarım*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s. 47-49.

7 Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri (MF MKT)*, 1120/64.

8 Kurthan Fişek, 100 Soruda Türkiye Spor Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985, s. 52.

eğitimde nasıl kullanıldığı ve ilgili spor cemiyetleri ele alınacaktır. Bu çerçevede sporun milliyetçilik duygusunun artmasındaki rolü ortaya konacaktır.

### **Osmanlı Devleti'nin Ordusunu Güçlendirme Çabaları İçinde Paramiliter Spor Örgütlenmeleri**

Osmanlı Devleti, 1909 yılından itibaren ordusunu modernleştirme çabası içine girdi. Bu amaçla mevcut ordunun önemli bir kısmı terhis edilerek askerî eğitim almadan orduda görev alanlar emekliye sevk edildi. Yeni ordunun tamamının eğitilmiş, talimli asker olması planlandı. Ancak ülke içindeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, çok sık hükûmet değişmesi ve bazı memurlarla askerlerin işini kaybetme korkusu yüzünden tepki göstermesi ve bu çalışmaları yavaşlattı. Terhis edilen askerlerin yerini doldurmaya fırsat bulunamadan Trablusgarp İtalyanlar tarafından işgal edildi ve Osmanlı Devleti orayı savunacak ordusu olmadığı için bölgeye asker gönderemedi. Gönüllü askerler Trablusgarp'a gitti. Bu devletin zaafılarını ortaya çıkardı ve Balkanlarda yeni kurulmuş dört devlet kendi aralarında Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yaptı. 1912 yılı Ekim ayında başlayan I. Balkan Savaşı, birçok cephede 15 gün içinde Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlandı. Osmanlı askerlerinin savaş meydanını terk edip geri kaçmaları yenilginin en çok göze çarpan sebeplerindendi. Bu Osmanlı yöneticilerini, bir an önce askeri ıslahatlar yapma düşüncesine yöneltti. Osmanlı Hükûmeti, askeri reformlar yapmak üzere Almanya'dan 41 subayı "Askerî İslah Heyeti" olarak görevlendirdi<sup>9</sup>. Otto Liman von Sanders komutasındaki Alman heyeti, askerî reformların başarıya ulaşması için gençleri askerliğe hazırlayacak bazı çalışmalar yapılmasını tavsiye etti<sup>10</sup>.

### **Osmanlı Keşşafı Cemiyeti (İzcilik Ocağı)**

Osmanlı Hükûmeti, gençlere askerlik mesleğini tanıtırak sevdirmek gerektiğini Balkan harbi sırasında fark etmişti. Bu konudaki ilk çalışma izcilik konusunda oldu. İngiltere'de Baden-Powell'ın kurduğu İzcilik örgütü Osmanlı toplumunun ilgisini çekmişti. Türkiye'de izcilik "keşşafık" adıyla 1910'larda Ragıp Nurettin'in Sâ-y-u Tettebbu' dergisinde yayımladığı yazılarla tanıtılmıştı<sup>11</sup>. 1912 Temmuz ayında kurulan ve gençleri vatansever insanlar

9 Bu konuyla ilgili olarak bk. Nejla Günay, "Balkan Savaşlarından Sonra Alman Askerî Heyetinin Osmanlı Topraklarına Gelişinin 1914 Ermeni İslahatına Etkisi", *I. Dünya Savaşı'nın Hukukî ve Tarihi Yönleri Uluslararası Sempozyumu (Alman-Fransız Penceresi)*, İstanbul 2017.

10 Yakup Akif Afyon-Ali Tunç, *Beden Eğitimi ve Spor Tarihi*, y.y., 1997, s. 106.

11 Kenan Okan, *Türk Spor Tarihi*, Mektupla Öğretim Merkezi, Ankara 1975, s. 37.

olarak yetiştirmeyi amaçladığını belirten “Osmanlı Keşşafı Cemiyeti” Türkiye’de kurulan ilk izci teşkilatıdır. Bu cemiyetin diğer amacı gençlerin kötü alışkanlıklar edinmesini önlemektir<sup>12</sup>. İttihat ve Terakki Hükûmeti, gençliğin daha iyi yetiştirilmesi ve vatan savunmasını öğrenmesi amacıyla Avrupa’da bir eğitim aracı olarak kullanılan izciliği Türkiye’de de yaymak istedi. Belçika’da izci faaliyetlerinin nasıl yapıldığı incelendikten sonra Türkiye’de de aynı çalışmaların yapılmasına karar verildi<sup>13</sup>. Bu amaçla yurt dışından bir uzman getirilmesi uygun görülerek Belçika’daki Uluslararası İzçiler Birliği’nin başkanı olan Parifitt İstanbul’a davet edildi<sup>14</sup>. Erkek öğrenciler izci oldular ve Lord Baden-Powell izci gruplarını eğitecek kuruluşa yardımcı olmak üzere öğretmenler gönderdi<sup>15</sup>. Keşşafı adıyla tanınan faaliyetler “İzcilik Ocağı’nın” kurulmasıyla bu isimle anılmaya başladı. İzcilik, öncelikle okullarda yaygınlaştırılacaktı. Bunun için bazı kararlar alındı<sup>16</sup>. Gazetelerde izcilik halka tanıtıldı<sup>17</sup>.

İzcilik çalışmaları için Edirne Muallim Mektebi ile Galatasaray ve İstanbul Sultanileri pilot okullar olarak belirlendi. Özellikle Edirne Muallim Mektebi’ndeki izcilik faaliyetlerinde askerî nitelikli çalışmalar öne çıkarılarak eğitim verilen gençlere milliyetçilik duygusu<sup>18</sup> ve askerî disiplin öğretilirdi<sup>19</sup>. Halkın da bu faaliyetlerden etkilenerek vatan savunmasını öğrenmesi ve askerliğe özenmesi hedeflendi<sup>20</sup>. İzci kulüpleri, bahar aylarının gelmesiyle görkemli törenler düzenleyerek halkın sempatisini kazandılar<sup>21</sup>. İzçilerin teşkilatlanması Türk askerî yapısına çok benzemektedir. Tıpkı yeniçeriler gibi izcilerin de meratip orta reisleri, kalgayları, oymak beyleri ve kol ağaları vardı<sup>22</sup>. Ancak izcilik eğitimini yaygınlaştıracak öğretmen olmaması ve ders materyali eksikliği bu çalışmaları zorlayan eksikliklerdi. Konunun eksik taraflarını

12 Rüştü Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907-1957*, İstanbul 1958, s. 545.

13 Tanin, “İzcilik: Belçika’da”, Numara: 1918, 13 Nisan 1330 (26 Nisan 1914), s. 1.

14 Tanin, “İzciler Muallimi”, Numara: 1914, 27 Mayıs 1330 (9 Haziran 1914), s. 3.

15 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Doruk, Ankara 2002, s.48.

16 Mustafa Kemal’in Yakasındaki Rozet Altın Defter 1334-1341 (1918-1925), haz. M.Sabri Koz-Enfel Doğan, İlev Yayınları, İstanbul 2007, s.17.

17 Tasvir-i Efkâr, “İzcinin Düsturları”, Numara: 1082, 5 Mayıs 1330 (18 Mayıs 1914), s. 5.

18 Tasvir-i Efkâr, “İzcilik Tatbikâtı”, Numara: 1082, 10 Mayıs 1330 (23 Mayıs 1914), s. 2.

19 Gökhan Uzgören, *İzcilik Tarihi*, İstanbul 1984, s. 52.

20 İdman Mecmuası, Numara: 24, 6 Mart 1330, sene 1, s.368.

21 İdman Mecmuası, Numara: 24, 7 Nisan 1330, sene 1, s.418-426.

22 İdman Mecmuası, Numara: 12, 1 Mayıs 1339, sene 1, s.346.

gidermek amacıyla izcilik eğitimi verecek kişiler yetiştirmek için Maltepe’de “Oymak Beyleri Kursu” açıldı. Vilayetlerle kazalardan kursa katılmak üzere seçtikleri kişileri göndermesi istendi. Her vilayet ve kaza masraflarını vilayet bütçelerinden karşılamak suretiyle bu kursa katılmak üzere birer öğretmen gönderdi. Kursta 262 öğretmene eğitim verildi. Ancak Birinci Dünya Savaşı patlak verince kurs tamamlanamadan dağıldı. Kursiyerler yetiştirilmesi projesi de başarısız oldu<sup>23</sup>.

### **Türk Gücü Derneği**

8 Ekim 1912’de Karadağ’ın Osmanlı topraklarına saldırmasıyla başlayan Birinci Balkan Savaşı’nda Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan Osmanlı Devleti’nin karşısında yer aldı. Ekim ayının 20’sinde Bozcaada, 21’inde Limni, 26’sında Üsküp ve İştib, Kasım’ın 2’sinde Yakova, 8’inde Selanik ve daha birçok yer Osmanlı Devleti’nin elinden çıktı. I. Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913’te imzalanan Londra Antlaşması ile sona erdiğinde Osmanlı Devleti Rumeli’deki varlığını tamamen kaybetmişti. Savaşın bu kadar kısa sürede kaybedilmesinin en önemli sebeplerinden biri Osmanlı askerlerinin yaptıkları işin önemini kavramadıkları için savaş meydanından kaçmasıydı. Gençliğin vatan savunmasının anlamını öğrenmesi ve askerlik mesleğini sevmesi amacıyla bazı dernekler ve cemiyetler kuruldu. Bunlardan biri olan “Türk Gücü Derneği”, 14 Mart 1913’te Osmanlı Hükûmetinin oldukça zor bir döneminde Türk Ocağı’nın bir kolu olarak Mühendis Kuzucuoğlu Tahsin Bey’in öncülüğü ve desteğiyle kuruldu. Dernek kurulduktan 14 ay sonra 26 şube açarak gençlerin at binip cirit oynamasını, çeşitli yerlerde düzenlenen şenliklerde yeteneklerini sergileyip müsabakalar yapmasını sağladı<sup>24</sup>.

Türk Gücü Derneği’nin bütün milleti ayağa kaldırmayı amaçladığı, bu nedenle derneğin Hanımlar Kolu açılması gerektiği bazı konuşmalarda şu şekilde dile getirilmiştir: “...Hanımlar, milleti kurtarınız, bize yardım ediniz; uzaktan yardım ediniz. Türk Gücü’ne bir Kadınlar Şube’si açınız ve memlekete güçlü, kuvvetli valideler, vatan müdafilerine gürbüz, kahraman arkadaşlar, Turan’ın akıncılarına yılmaz yorulmaz yoldaşlar veriniz!” denmiştir. Türk Gücü Derneğinin; Türklüğü maddi, manevi her varlığıyla canlandırıp yaşatacak nesiller yetiştirmek, Türk birliğini sağlayıp Türklük-İslamlık milliyet anlayışını benimseyen bir spor kolu olduğu anlaşılır. Ancak

23 *İdman Mecmuası*, Numara: 9, 13 Mart 1339, sene 1, s. 252.

24 Derneğin tüzük ve teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. A. Fevziye Tansel, “Memleketimizde Gençler İçin Kurulan İlk Dernekler, *Gazete ve Dergiler* (1913-1920”, *Bellekten*, C 51, S. 199, Nisan 1987, s. 281-291, 303.

Türk Gücü, kurulduğu yıllarda rekabet halinde olan İsveç ya da Alman jimnastiğini örnek alıp İngiliz sporunu taklit etmekten yana değildi. Derneğin bu fikri Kuzucuoğlu Tahsin Bey tarafından şu şekilde ifade edilmişti: “Türk Gücü, bütün memleketi kavramak, memleketin bütün gençliğini, dinçliğini kucaklamak isteyen milli bir müessesedir. Jimnastik vasıta, maksat değildir. Maksudumuz, “Türk gücü her şeye yeter.” düşüncesine, “Bu kanaate, Kelime-i Tevhid’e olan imanımız kadar metin bir itikat ile sarılarak, dilimizde Kelime-i Tevhid, kafamızda şiarımız, gücü, kuvveti, varı yoğu bir uğurda sarf etmek, güçlülere, silahşorları bir uğurda feda etmektir ki, o uğurda büyük ve mukaddes Turan’dır.”<sup>25</sup>

Dernek Anadolu’nun farklı şubelerinde gençlere yönelik çeşitli etkinlikler düzenleyerek onların askerlik mesleğini sevmeleri için şenlikler organize ettiler. Erzurum şubesi tarafından yapılan şenlikte gençlere silah talimi yaptırılması sebebiyle Alman konsolosunun “Ermeniler endişeleniyor.” gerekçeyle şikâyet etmesine sebep oldu<sup>26</sup>.

### Osmanlı Güç Dernekleri

Dünyada savaş tehlikesinin iyice artması üzerine 15 Mayıs 1914 tarihinde “Osmanlı Güç Dernekleri” kuruldu. Derneğin kuruluşuyla ilgili kanunda şu ifadeler yer almaktaydı<sup>27</sup>. “Genç evladı memlekete madden ve manen vatan müdafaasına hazırlamak ölünceye kadar kuvve u sağlam bir vatanperver hissiyatını muhafaza etmesini temin eylemek maksadıyla Osmanlı “Osmanlı Güç Dernekleri” teşkili zımında tanzim olunan kanuna ve nizamname nüshalarının Harbiye Nezaretine irsali...” Buna göre gençlerin yaşlarına göre tasnif edilmesi yoluna gidilerek 12–17 yaş arasındaki erkek öğrenciler İzcilik Ocağı’na, 17 yaş ve üzeri olan gençler Osmanlı Güç Dernekleri’ne yönlendirildi. Böylece her yaş grubundan gençlerin askerlik mesleğine ilgi duymalarına<sup>28</sup> zemin hazırlandı<sup>29</sup>. Osmanlı Güç Dernekleri’nin “Büyük Orta” diye adlandırılan ve 9 Nisan 1914’te toplanan Genel Kurulunda Harbiye Nazırı Enver Paşa “Başbuğ” seçildi. Başbuğ yardımcılığını M. Parfitte üstlenirken Büyük Orta’nın koldaşlıklarına Doktor Nazım, Eyüp Sabri, Burdur Mebusu Atıf, Lazistan Mebusu Sûdi, Doktor Resuhi ve Ziya Beyler seçildiler. Güç

25 Tansel, agm., s. 291-292.

26 BOA. *Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Belgeleri (DH.KMS)*, 13/13.

27 BOA. *Meclis-i Vükela Belgeleri (MV)*, 189/11.

28 BOA. *MF.MKT.*, 1215/23.

29 Bu derneklerin Almanların teşvikiyle kurulduğu hakkında bk. Kahraman, *age*, s.670.

Dernekleri'nin amacı "Genç evlad-ı memleketi maddeten ve manen vatan müdafaasına hazırlamak ve ölünceye kadar kavi ve sağlam bir vatanperver hasletini muhafaza etmesini temin etmektir." Güç Dernekleri, resmî okullar, medreseler ve diğer resmî kurumlarda zorunlu; cemaat mektepleriyle özel okullarda gönüllülük esas alınarak kurulmuştu. Bununla birlikte isteyen vatandaşların kendi girişimleriyle benzer amaçlı dernekler kurabileceklerinin önü açılmış, hatta istekliler teşvik edilmişti. Gönüllülerin kurdukları dernekler, programlarıyla nizamnamelerini kendileri belirleyebilecekleri gibi Harbiye Nezareti'nin hazırladığı talimatname ve programı da kullanabileceklerdi. İkinci yolu seçen derneklerin Harbiye Nezareti'ne bağlanmaları durumunda bu dernekler, hükümetin kendilerine tanıdığı çeşitli ayrıcalık ve yardımlardan faydalanma hakkı elde ediyorlardı<sup>30</sup>.

### Osmanlı Genç Dernekleri

1916 yılında Güç Dernekleri kapatılarak yerine Osmanlı Genç Dernekleri kuruldu. Almanya'dan davet edilen Von Hoff, Osmanlı Genç Dernekleri Genel Müfettişi olarak tayin edildi. Yardımcılıklarına ise Selim Sırrı Bey ve Mustafa Asım Bey getirildi. Harbiye Nezareti'nin gözetiminde faaliyet gösteren Genç Dernekleri Osmanlı gençliğini, militer yapıdaki derneklerin çatısı altında yetiştirmekteydi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 12-17 yaş arası gençler Gürbüz Derneği, 17 ve yukarısı olanlardan ise Dinç Derneği bünyesinde toplandı. Askerliğe ön hazırlık şeklinde kabul edilebilecek bu çalışmalara Müslüman ya da gayrimüslim ayrımı olmaksızın Osmanlı uyruğundaki bütün gençlerin katılması ve derneklere kayıt yaptırması zorunluydu. Bu kayıtların muhtarlar tarafından tutulması emredildi. Bu yükümlülük gençlerin fiilen silahaltına alındığı tarihe kadar devam ediyordu. Köy ve kasaba muhtarları, yükümlülük altına giren Gürbüz ve Dinçlerin listelerini muntaka Jandarma Komutanlığı'na bildirmek zorundaydı. Hazırlanan listeler Kolordu Komutanlığı ve ilgili askerlik şubelerinin de bilgisine sunulmaktaydı<sup>31</sup>.

Gürbüz Dernekleri, öğretmenlerle yerel yetkililerin belirlediği rehberlerin öncülüğünde çalışmaktaydı. Dinç derneklerinin örgütlenip faaliyetlerini yürütmesi, kolordu komutanlıkları veya askerlik şubesi yetkilisinin sorumluluğu altındaydı. Bu dernekte eğitim görenlere askerliğe hazırlanıp talimleri başarıyla tamamladıklarının göstergesi olarak birer ehliyetname

30 Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri" *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, vol. 7/1979, s. 96.

31 BOA. *Dâhiliye Nezareti Umum Vilayetler Tabirâtı (DH. UMVM)*, 141/7.

verilmektedir<sup>32</sup>. Bu derneklerin çalışmalarıyla devlet, gelecekte ne kadar asker toplayabileceğini, bunların ne kadarını cepheye sürebileceğini bilecek kadar istatistiki veriyi de elde etmiş oluyordu.

### **Ayrılkıç Amaçlar Taşıyan Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Kurduğı Paramiliter Cemiyetler**

İzcilik ve buna benzer çalışmaların Rum ve Ermeni vatandaşlar arasında da ilgi gördüğünü ortaya koyan bilgiler vardır<sup>33</sup>. Osmanlı Ermenilerinin ilk spor organizasyonu ise “Homonintmen”, yani “Ermeni Spor Birliğı”dir. Ermeni gençlerinin çoğı, Rum ve Türk kulüplerinde yer aldıklarından kendi sportif kurumlarını geliştirememiş olduklarından şikâyet eden Homonintmen, 14 Haziran 1914 Pazar günü, Patrik Zaven Efendi himayesinde Union Clup sahasında bir sportif faaliyet organize etti. Bu faaliyet neticesinde Ermeni gençlerin bu alanda geri kaldığını düşünen Azadamard gazetesi şu çağrıyla yaptı<sup>34</sup>: “...Biz, Türk vatandaşlarımızdan ibret almalıyız. Onlar ne kadar zevk ve hevesle izci cemiyetlerine *kaydoluyorlar. Biz de onlarla beraber yürüyelim ve şarkın teceddütü için uhdemize tereddüp eden vazifeyi ifa edelim.*”

Ermenilerin bu çağrıdan sonra askerî talimi andıran sportif faaliyetlere yöneldikleri anlaşılmaktadır. Zira hükûmet, Haziran 1915'te, Kadıköy'de bir Ermeni kulübünde, öğrencilerin yasak olduğu hâlde şapka giyip, Ermenice yazılı pankartlarla ve özel sancaklarla yürütöldüklerini tespit etti<sup>35</sup>. Ayrıca bazı Rum okullarında da izcilik adı altında Rumca komutlar verilmek suretiyle askerî talim benzeri faaliyetler yaptırıldığı ortaya çıktı. Bunun üzerine hükûmet bir genelge yayınlayarak askeri talimi andıran etkinliklerin yasak olduğunu, bu tip etkinliklerin hükûmetten izin almak koşuluyla yapılabileceğini kamuoyuna hatırlatma ihtiyacı duyarak şu bilgilerin yer aldığı genelgeyi yayımladı: “İzcilik teşkilatı kurulması için izin alınması gerektiğı ve ayrıca komutlu talim etmenin sadece savaşa hazırlık maksadıyla ordu tarafından izin verilirse yapılabileceğı, ayrıca bu konuda Padişah'tan özel irade almak gerektiğı ve ayrıca Osmanlı Güç Dernekleri Nizamnamesi'nin sekizinci maddesine göre hususi ve müstakil teşkil edilebilecek bu tip derneklerin

32 Toprak, agm., s. 96-97. Ayrıca bk. Erol Akcan, “İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'de “Gençlik Teşkilat” Oluşturmaya Dönük Bazı Tasavvur ve Teşebbüsler”, *Belleten*, C 81, S. 292, Aralık 2017, s. 1003.

33 *Tasvir-i Efkar*, “Ermeni Patriğinin Beyânâtı”, Numara: 1138, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914), s. 4.

34 Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca Batı Ermenileri*, C II, İstanbul 2004.

35 BOA. *Dâbiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğı (DH. HMŞ)*, 30/89.

kurulabilmesi için mutlaka Harbiye Nezareti'nden izin alınması gerektiği, derneklerin işaretlerinin hiçbir hükûmetin işaretlerine benzememesinin zorunlu olduğu, askerî talim benzeri faaliyetlere izin verilmesinin mümkün olmadığı, izcilik eğitimi yapan tüm birimlerde verilecek eğitimde her türlü iletişimin Türkçe yapılması gerektiği, özel okul ve cemiyetlerde yabancı bayrak ve sancakların bulundurulmasının yasak olduğu Harbiye Nezareti tarafından bildirilmiştir.”<sup>36</sup>.

Hükûmet, halkın askerî talimler yapmasının yasak olduğunu sık sık duyursa da bunun önüne geçilemediği Rum, Bulgar, Sırp unsurların jimnastik cemiyetlerinde bu eğitimleri verdikleri görülmektedir. “Atlas Jimnastik Kulübü” adıyla Midilli Adası’nda kurulan cemiyet, ahaliden bazı kişileri çift sıra dizip köylere götürmekte ve onlara boru ve trampet çaldırmak suretiyle askerî talim benzeri etkinlikler yaptırmaktaydı. Hükûmet bu bilgiyi aldıktan sonra konuyu inceledi<sup>37</sup>. Yapılan tahkikat neticesinde Atlas cemiyeti dışında aynı etkinliği yapan “Diyagora Jimnastik Kulübü” adlı bir cemiyet daha olduğu tespit edildi. Cemiyetlerin yöneticileri mahkemede yargılandılar ve kendilerini çocuklara jimnastik yaptırdıklarını iddia ettiler. Bu cemiyetlerde 20 yaşından büyük gençlerin bulunması onların doğru söylememiş olabileceklerini düşündürmekteydi. Midilli’de Rumlar tarafından kurulan Diyagora ve Atlas isimindeki iki jimnastik kulübü, yasak olduğu hâlde halka askeri talim benzeri çalışmalar yaptırmaya suçunu işledikleri için kapatıldı<sup>38</sup>.

Hükûmet, özellikle ayrılıkçı amaçları olan unsurların askerî talim yapmasıyla ilgili faaliyetlerini yakından takip etmekte ve gerekli önlemleri almaktaydı. Buna rağmen bu tip faaliyetler yapıldığına dair tespitler çok sık ortaya çıkmaktaydı. Örneğin Makedonya’yı ele geçirmeyi amaçlayan Bulgaristan, Manastır’daki Bulgar okullarında Bulgar milliyetçiliğini canlı tutmak istedi. Bu amaçla Manastır’daki öğrencileri Bulgaristan’da eğitim gören Bulgar vatandaşları gibi giydirdi. Bulgaristan’da öğrencilerin taktığı kasketlerin aynısı Manastır’daki Bulgar okullarında da kullanıldı. Beden Eğitimi derslerinde jimnastik gösterisi yapan öğrencilerin de Bulgar bayrağının renklerini taşıyan kıyafetler giymelerinin zorunlu tutulduğu belirlendi<sup>39</sup>. Osmanlı

36 BOA. *Dâbîliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemi Belgeleri* (DH. EUM. MH)., 87/44. Ayrıca bk. BOA. *Dâbîliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı Memurın Kalemi Belgeleri* (DH. EUM. MEM)., 49/74.

37 *Tasvir-i Efkâr*, “Atlas Jimnastik Kulüpleri”, S. 256, 15 Şubat 1910, s. 5-6.

38 BOA. DH. HMŞ., 30/89.

39 BOA. *Dâbîliye Nezâreti Mektubi Kalemi Belgeleri* (DH. MKT)., 177/32-1.

makamları, durumu iletmişti Bulgar Metropolitliğinden izahat istedi. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne karşı bir siyasi davranışın söz konusu olmadığını, öğrencilerin kırmızı-beyaz renkli giysiler kullandığını, bunun da Osmanlı sancağının renkleri olduğunu, jimnastik gösterisi yapanların çoğunun okulda kayıtlı olmayan esnaf çocukları olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti Osmanlı Devleti'ne bağlı bütün okullarda öğretmen ve öğrencilerin fes dışında başlık takamayacağını, bu kuralın Osmanlı topraklarında eğitim veren Bulgar okulları için de geçerli olduğunu bildirdi ve yetkili makamlardan bu konuya titizlikle riayet etmesi istendi<sup>40</sup>.

Hükûmet, ayrılıkçı hedefleri olsa da genel olarak spor kulüplerinin açılmasına karşı çıkmamakla beraber onlardan nizamnamelerine siyasetle ilgilenmeyeceklerine dair bir madde eklemelerini zorunlu kılıyordu. Çünkü 1909 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu'na göre kulüplerin açılabilmesi için nizamnamelerinin mutlaka onaylanması gerekiyordu. Öte yandan henüz 20 yaşına gelmemişlerin cemiyetlere üye olmaları yasaktı. Ancak jimnastik yapan 20 yaşından küçük çocuk ve gençler "Jimnastik Mektebi" adıyla açılan eğitim yerlerinde bu sporu askerî talimi andırmayacak şekilde yapabilirlerdi<sup>41</sup>.

## Sonuç

Osmanlı Devleti'nde sportif faaliyetler ve jimnastik derslerinin Galatasaray Sultanisi ile askerî liselerde müfredata konmasıyla özellikle 1870'lerden itibaren yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra diğer okullarda da sporla ilgili dersler verilmek istendi. Ancak ders verecek öğretmen olmaması nedeniyle bu gerçekleşmedi. Osmanlı topraklarında atıcılık, binicilik, güreş gibi geleneksel spor dalları çok sevilirdi. Bu sporla askerî talim amaçlı olarak devlet eliyle yaptırılırdı. Halk arasında da eğlence amaçlı olarak yapılırdı. Spor, bilimsel bir çalışma alanı olarak düşünülmezdi.

Jimnastik, geleneksel bir spor dalı olmamasına rağmen XX. Yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı topraklarında ilgi gördü. Bu sporu öğretmek için bazı kulüpler açıldı. 1909 yılında Cemiyetler Kanunu'nun çıkarılmasından sonra spor cemiyetlerinin sayısında artış oldu. Hükûmet, Balkan Savaşı'nda yaşanan yenilgiyi Osmanlı gençliğinin askerliği tanımamasına ve mevcut askerlerinin savaş sanatını bilmemesine bağladı. Bu nedenle keşşafık adı verilen izcilğin yaygınlaştırılmasına çalışıldı. Hükûmet, gençlerin askerlik

40 BOA. Dâhiliye Nezâreti Mubaberât-ı Umumiye Kalemi Belgeleri (DH. MUI), 101/62.

41 BOA. Dâhiliye Nezâreti İdarî Kısım Belgeleri, 126/40.

mesleğine özenmeleri ve sevmeleri için, izci oymaklarına destek verdi. Hükûmetin desteğiyle kurulan Osmanlı Genç Dernekleri, Osmanlı Güç Dernekleri ve benzer çeşitli cemiyetler de gençliğin askerliğe özendirilmesi amacını taşımaktaydı. Benzer faaliyetler, gayrimüslim tebaa tarafından hükûmet karşıtlığı amacıyla yapılmaktaydı. Hükûmet, gayrimüslim tebaanın izcilik benzeri faaliyetler yapmasından hoşnut olmayarak bir genelge çıkarıp bu türlü faaliyetler için Harbiye Nezareti'nden izin alınmasını şart koştu.

Cemiyetler Kanunu, etnik milliyetçilik ve ayrılıkçı emeller taşıyan cemiyetler kurulmasını önleyecek bazı hususlar içermektedir. Böyle olmasına rağmen özellikle adalar ve Makedonya'da kurulan bazı spor cemiyetlerinin ayrılıkçı hedefler güdüp öğrencilere askeri eğitim verdiği görüldü. Buralarda açılan spor cemiyetlerine üye olan kişilerin, sıraya dizilip askerî bando benzeri trompetler ve boru sesleri eşliğinde yürütülmesi devlet tarafından hoş karşılanmadı. Jimnastik faaliyeti genelde 20 yaş altı için olmasına rağmen yaşları 20'nin üstünde olan kişilere askerî talimler yaptırıldığı belirlendi.

## KAYNAKLAR

### Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı Memurîn Kalemi Belgeleri

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemi Belgeleri

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri

Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye Kalemi Belgeleri

Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Belgeleri

Dâhiliye Nezareti Umum Vilayetler Tahrirâtı

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri

Meclis-i Vükela Belgeleri

### Sürelî Yayınlar

*Tasvir-i Efkâr*, “Atlas Jimnastik Kulüpleri”, S. 256, 15 Şubat 1910.

*Tasvir-i Efkâr*, “Ermeni Patriğinin Beyânâtı”, Numara: 1138, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914), s. 4.

*Tanin*, “İzcilik: Belçika’da”, Numara: 1918, 13 Nisan 1330 (26 Nisan 1914), s. 1.

*Tanin*, “İzciler Muallimi”, Numara: 1914, 27 Mayıs 1330 (9 Haziran 1914), s. 3.

*Tasvir-i Efkâr*, “İzcinin Düsturları”, Numara: 1082, 5 Mayıs 1330 (18 Mayıs 1914), s. 5.

*Tasvir-i Efkâr*, “İzcilik Tatbikâtı”, Numara: 1082, 10 Mayıs 1330 (23 Mayıs 1914), s. 2.

*İdman Mecmuası*, Numara: 24, 6 Mart 1330, sene 1, s.368.

*İdman Mecmuası*, Numara: 24, 7 Nisan 1330, sene 1, s.418-426.

*İdman Mecmuası*, Numara: 12, 1 Mayıs 1339, sene 1, s.346.

*İdman Mecmuası*, Numara: 9, 13 Mart 1339, sene 1, s. 252.

### **Araştırma ve Tetkik Eserler**

Afyon, Yakup Akif ve Ali Tunç, *Beden Eğitimi ve Spor Tarihi*, 1997.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Doruk, Ankara 2002.

Akcan, Erol, Erol Akcan, "İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'de "Gençlik Teşkilat" Oluşturmaya Dönük Bazı Tasavvur ve Teşebbüsler", *Belleten*, C 81, S. 292, Aralık 2017, s. 1001-1030.

*Beşiktaş Tarihi İlkleriyle Unutulmayanlarıyla Yüzüncü Yılında*, haz. Mehmet Durupınar, YKY, İstanbul 2002.

Dağlaroğlu, Rüştü, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907-1957*, İstanbul 1958.

Fişek, Kurthan, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985.

Günay, Mehmet, "Türkiye'de Spor Cemiyetlerinin Kuruluşu ve Bu Cemiyetlerin Etnik Amaçlarla Kullanılması", *International Journal of Science Culture and Sport*, 4 (Special Issue 1).

Günay, Nejla, "Balkan Savaşlarından Sonra Alman Askerî Heyetinin Osmanlı Topraklarına Gelişinin 1914 Ermeni İslahatına Etkisi", *I. Dünya Savaşı'nın Hukuki ve Tarihi Yönleri Uluslararası Sempozyumu (Alman-Fransız Penceresi)*, İstanbul 2017.

Kahraman, Atıf, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

*Mustafa Kemal'in Yakasındaki Rozet Altın Defter 1334-1341 (1918-1925)*, haz. M. Sabri Koz-Enfel Doğan, İlev Yayınları, İstanbul 2007.

Okan, Kenan, *Türk Spor Tarihi, Mektupla Öğretim Merkezi*, Ankara 1975.

*Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, haz. Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Tansel, A. Fevziye, "Memleketimizde Gençler İçin Kurulan İlk Dernekler, Gazete ve Dergiler (1913-1920)", *Belleten*, C 51, S. 199, Nisan 1987, s. 281-304.

Tarcan, Selim Sırrı; *Hatıralarım*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

Toprak, Zafer; İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri” Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, vol. 7/1979, s. 95-114.

Tuğlacı, Pars, *Tarih Boyunca Batı Ermenileri*, C II, İstanbul 2004.

Uzgören, Gökhan, *İzcilik Tarihi*, İstanbul 1984.

Yıldız, Doğan, *Türk Spor Tarihi*, İstanbul 1979.

